

MAKTABLARDA IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI

Gaipova Gulbahor Matiyakubovna

Xorazm viloyati Gurlan tumani MMTBga qarashli 35-maktab amaliyotchi psixologi

Kenjayeva Sevara Ro'zimboy qizi

Xorazm viloyati Gurlan tumani MMTBga qarashli 15-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy-psixologik muammolar, giperaktiv bolalar bilan ishlash, ota-onalarga tavsiyalar va chapaqaylik masalalari haqida to'liq va chuqur tahlil berilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy-psixologik muammolar, giperaktivlik, agressivlik, chapaqaylik, krizis, korreksiya, psixika, verbal va noverbal kommunikatsiya, obrazli fikrlash, mantiqiy qobiliyat.

Hozirgi zamonning tezkor rivojlanishi va o'zgaruvchan sharoitlari, faqat kattalar uchun emas, balki bolalar uchun ham yuqori talablarni keltirib chiqarmoqda. Bu murakkab ijtimoiy sharoitda, umumta'lim maktablarining asosiy vazifasi, har bir bolaga to'g'ri yo'lni tanlashga yordam berishdir. Maktab, oiladan keyin eng muhim ijtimoiy muhit bo'lib, u o'quvchilarga ijobiy ijtimoiy xulqni singdirish va ularning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga imkon yaratish kerak. Maktabning ta'lim va tarbiya jarayonida muammolar mavjud bo'lgan bolalarga yordam berish ayniqsa muhimdir, chunki bu bolalar, ko'pincha ijtimoiy jihatdan xavfli, muammoli oilalarda tarbiyalanadi.

Hozirgi kunda, umumta'lim maktablarida eng katta ijtimoiy-psixologik muammo, voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning oldini olishdir. Ushbu masalani hal qilishda quyidagilarga alohida e'tibor qaratish zarur:

1. Voyaga yetmaganlarning nazoratsizligi va qarovsizligiga olib keluvchi sabablarni aniqlash, ularga qarshi profilaktika ishlari o'tkazish.
2. Ijtimoiy jihatdan xavfli ahvolda bo'lgan voyaga yetmaganlar va oilalarni o'z vaqtida aniqlash, shuningdek, ularni ijtimoiy-pedagogik rehabilitatsiya qilish.
3. Voyaga yetmaganlarning huquqbuzarlik yoki boshqa ijtimoiy me'yorlarga zid hatti-harakatlar sodir etishining oldini olish.

Bu vazifalarni amalga oshirishda maktab ma'muriyati, o'qituvchilar, o'quvchilar, ota-onalar va jamoatchilik tashkilotlarining ishtiroki muhim. O'quvchilarning bo'sh vaqtini samarali tashkil etish uchun sport bilan shug'ullanish, badiiy ijodiyotga jalb qilish va to'garaklar tashkil etish juda zarur. Shu bilan birga, bolalarning ijodiy va tashabbuskorlik qobiliyatlarini rivojlantirish, kitob o'qish kabi tarbiyaviy faoliyatlar, o'quvchilarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Maktab o'quvchilarining ijtimoiy-psixologik muammolarini aniqlash, ularga samarali

korreksiya va yordam ko'rsatish jarayonida o'qituvchilar, ota-onalar va jamoatchilik birgalikda faoliyat yuritishlari zarur. Shuningdek, bolalar uchun bo'sh vaqtni to'g'ri tashkil etish va ijodiy faoliyatlarni rivojlantirish, ularning kelajakda ijtimoiy mas'uliyatli va muvozanatli shaxslar bo'lib shakllanishiga katta yordam beradi.

Huquqiy tarbiya berish.

Voyaga yetmaganlar va ota-onalar uchun huquqiy masalalarga alohida e'tibor qaratish, bolalarning o'z hatti-harakatlari uchun mas'uliyatini oshiradi. Amaliy tajribaga asoslanib, shuni ta'kidlash joizki, uzoq vaqt davomida doimiy ravishda darslarni qoldiruvchi va o'qishdan orqada qolishga moyil bo'lgan oila farzandlari quyidagi shartli guruhlarga bo'linadi:

1. **Nochor va kam ta'minlangan oila farzandlari.** Bunday oilalarda ota-onalar aniq doimiy ish o'rni bo'lmagan, ko'pincha mehnatga layoqatli emas yoki juda kam ish haqi bilan ishlaydigan kishilardir. O'tmishda sudlangan, ichkilikka berilgan ota-onalar farzandlarining o'qish va tarbiyasi bo'yicha qiyinchiliklar ortadi, chunki ular maktab bilan muloqotda bo'lishni xohlamaydilar va bu ularning tarbiyaviy funksiyalarini kuchaytirishga to'sqinlik qiladi.
2. **To'liq bo'lmagan oila farzandlari.** Bunday oilalarda o'quvchining tarbiyasi birgina ota yoki ona zimmasiga tushadi (ko'pincha ona). Farzandining o'qishi va vaqtini nazorat qilish, uning bilimini mustahkamlashda ota-onaning ko'maklashishi zarur, ammo bu holatda ko'pincha vaqtning etishmasligi yoki shaxsiy hayotdagi qiyinchiliklar ota-onaning tarbiyaviy faoliyatini cheklaydi. Oiladagi og'ir ruhiy holat va barqarorlikning yo'qligi farzandning o'zini tutishiga ta'sir ko'rsatadi.
3. **Qarindoshlar qaramog'ida bo'lgan bolalar.** Ota-onalari biror sabablarga ko'ra (masalan, ko'p bolali oila yoki ota-onalar safarda bo'lganda) farzandini tarbiyalashni yaqin qarindoshlar zimmasiga yuklashadi. Bunday bolalar ko'pincha oilaviy muhitdan uzoq bo'lib, qarindoshlar tomonidan ta'lim va tarbiya ko'rishadi, bu esa bolalarda ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.
4. **Ota-onalari ishlash maqsadida chet elga ketgan oila farzandlari.** Bunday bolalar ko'pincha o'z ota-onalarining yo'qligida o'z oilaviy majburiyatlarini bajarishga majbur bo'ladi, masalan, uy ro'zg'or ishlarini bajarish, ukalariga qarash va boshqa kundalik faoliyatlar. Ular ko'pincha kattalar rolini o'ynashga majbur bo'lib, bu esa bolalarning psixologik va emotsional holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.
5. **Notinch oila farzandlari.** Bunday oilalarda doimiy ravishda janjallar, oila a'zolari o'rtasida kelishmovchiliklar, ota-ona o'rtasidagi muammolar farzandlarida xavotirni kuchaytiradi. Ba'zi hollarda, bola uyda sodir bo'layotgan janjallar va muammolar sababli, ko'chaga chiqib ketish yoki uyga qaytib

kelmaslikni afzal ko'rishi mumkin. Bundan tashqari, ichkilikka berilgan ota yoki onaning yomon hatti-harakati, bola psixologiyasiga ta'sir ko'rsatib, uning ijtimoiy muammolarini kuchaytiradi.

Bundan tashqari, **ta'lim va tarbiya jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan eng dolzarb omillardan biri**, o'quvchilarni o'ziga tortuvchi va ularga kuchli ta'sir etuvchi turli "jalb etuvchi" joylar – internet-kafe va komp'yuter o'yinlari zallaridir. Ushbu maskanlar nafaqat kechqurun, balki kunduzi ham ishlaydi. Dars vaqtida komp'yuter o'yinlari zallariga borish, o'quvchilarning o'qishdan orqada qolishiga olib kelishi mumkin. Shunday bolalarni e'tiborga olish va ular bilan profilaktika ishlari olib borish zarur. O'quvchilarning tarbiyasi va o'qishdagi muvaffaqiyati, oiladagi ijtimoiy muhit, ota-onaning tarbiyaviy yondashuvi va bolalarning huquqiy ongini shakllantirishga bog'liqdir. Har bir oila turli sharoitlarda bo'lishi mumkin, ammo ijtimoiy va psixologik yordamlar orqali, bolalarga to'g'ri yo'lni tanlashda yordam ko'rsatish va ularni jamiyatga foydali a'zolar bo'lib tarbiyalash muhimdir.

Tavsiya va natijalar.

Agar berilgan tavsiyalarga rioya qilinsa, quyidagi ijobiy natijalarga erishish mumkin:

1. **Sababsiz dars qoldiruvchi o'quvchilar sonining kamayishi:** Ta'lim jarayonida bolalar va o'quvchilarga yanada kuchli va samarali motivatsiya berilishi, ularning maktabga bo'lgan qiziqishining oshishi va psixologik qo'llab-quvvatlash orqali darslar qoldirilishining oldi olinadi. O'quvchilar o'z ta'limiga jiddiy yondashib, belgilangan maqsadlarini amalga oshirishga intilishadi.
2. **Ta'lim muassasalarining huquqbuzarlikni oldini olish bo'yicha olib boradigan ishlari samaradorligini oshishi:** Maktabda huquqiy va psixologik tarbiya tizimini kuchaytirish, o'quvchilarga huquq va majburiyatlarni o'rgatish orqali, ularning yomon xulq-atvorlari kamayadi. Huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan barcha tadbirlar, o'quvchilarda huquqiy ongni rivojlantiradi va ular ijtimoiy jihatdan mas'uliyatli bo'lishni o'rganadilar.
3. **Bilimida bo'shliqlar bor o'quvchilar sonining kamayishi:** Dars qoldiruvchi va o'zlashtirishda qiyinchilikka duch kelayotgan o'quvchilarni kuzatish va individual yondashuvni amalga oshirish orqali, ularning bilimida bo'shliqlar qisqaradi. Psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash orqali, har bir o'quvchining ehtiyojiga mos ta'limni tashkil qilish mumkin.
4. **Voyaga yetmaganlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish:** O'quvchilarning bo'sh vaqtini to'g'ri va samarali tashkil etish, ularni sport, san'at, ilmiy va ijodiy faoliyatlarga jalb qilish orqali, ularning emotsional va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash mumkin. Bu bolalarga ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishda yordam beradi va ular salbiy yo'llarga o'tishdan saqlanadi.

5. **Huquqbuzarlik, nazoratsizlik, giyohvandlik va boshqa salbiy xulqqa moyilligi bor voyaga yetmagan yoshlar sonining kamayishi:** Har tomonlama psixologik va ijtimoiy yordam ko'rsatilganda, huquqbuzarlik, giyohvandlik yoki boshqa zararli xulqlarga moyil bo'lgan o'quvchilar soni kamayadi. Ijtimoiy va huquqiy tarbiya, ota-onalar va maktab jamoasining birgalikdagi sa'y-harakatlari orqali, bolalar o'z hayotlarida to'g'ri yo'lni tanlashni o'rganadilar.

O'quvchilarni har tomonlama qo'llab-quvvatlashda muhim rol: Maktab psixologi, sinf rahbari va ota-onalarning birgalikdagi harakati, bolalarni nafaqat ta'lim jarayonida, balki ularning psixologik va emotsional rivojlanishida ham qo'llab-quvvatlaydi. Bu o'zaro hamkorlik natijasida o'smirlar jamiyatda o'z o'rnini topishadi, o'z hayot yo'lini tanlashda yordam olishadi va salbiy yo'llardan qaytib, to'g'ri yo'ldan borishadi.

Psixologga murojzat qilishga to'sqinlik qiluvchi omillar: Aksariyat o'quvchilar psixologga murojzat qilishdan qo'rqishadi, chunki ular psixologning faoliyatini to'g'ri tushunmasligi, sir saqlashga ishonmasliklari yoki muammolarining ota-onaga yoki o'qituvchiga oshkor bo'lishidan xavotir olishadi. Shu sababli, psixologik yordamni samarali tashkil etish uchun, maktabda psixologning o'quvchilarga yanada ochiq va ishonchli muhit yaratishi, ularning muammolarini sir saqlab, hal qilishga yordam berishi zarur.

Psixologik yordam va konstruktiv yoki destruktiv yo'llar

Muammolarni hal etishda psixologik yordam olish imkoniyati bo'lmagan o'smirlar uchun ikki xil yo'l ochiq bo'lishi mumkin: konstruktiv (bunyodkor) yoki destruktiv (vayronkor). Konstruktiv yo'lni tanlagan o'smirlar o'z muammolarini tahlil qilishga, kitoblardan yoki filmlardan yechim izlashga, sport yoki ilm-fanga o'zini bag'ishlashga moyil bo'ladilar. Ular, shuningdek, o'zining ichki muammolarini hal qilishda ijobiy yondashuvlarni qidiradilar. Ammo, ba'zan, barcha muammolariga yechim topish mumkin bo'lmaydi, bu esa ba'zi o'smirlarni destruktiv yo'lga olib borishi mumkin. Destruktiv yo'lga kirgan o'smirlar zararli odatlarga (masalan, giyohvandlik, ichkilik, jismoniy zo'ravonlik) berilishlari mumkin. Ular, shuningdek, ichki kurashlarini tashqariga ko'chirib, yaqinlari bilan ziddiyatlar yasashadi va ba'zan suiqasdga qo'l urishlari ham mumkin.

Psixologiya fanining ta'limdagi o'rni

Psixologiya fani maktabda o'quvchilarning ruhiy va emotsional rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydigan muhim fanlardan biridir. U o'smirlarni o'z psixologiyasini anglashga, o'z muammolarini ijobiy hal etishga o'rgatadi. Psixologiya fani o'tilganda, o'smirlar o'zlarini tahlil qilishni, ichki kurashlarini tushunishni, ijobiy yechimlar qidirishni o'rganadilar. Psixologiya fanining maktab ta'limida joriy etilishi nafaqat o'smirning psixika haqida bilimlarini kengaytiradi, balki bu bilimlarni amaliyotga tadbiq etish orqali, o'smirlar uchun o'z-o'ziga yordam vositasiga aylanadi. Maktab

psixologi barcha o'quvchilar bilan ishlashga vaqt ajrata olmaydi, chunki u asosan muammolarni chuqur tahlil qilishni talab qiladigan o'quvchilar bilan shug'ullanadi. Shu sababli, psixologiya fani o'tilishi boshqa o'quvchilarni ham psixologik bilimlarga bo'lgan chanqog'ini qondiradi. Psixologiya fani 5-sinfdan 11-sinfgacha bo'lgan sinf guruhlari uchun moslashtirilgan holda o'tilishi kerak. Darslar o'quvchilarning yoshiga va idrok qila olish imkoniyatiga mos ravishda tashkil qilinishi lozim. Bitta mavzu faqat bitta sinfdan o'tilmasligi, balki soddadan murakkabga qarab rivojlanib, bir necha sinflarda o'tilishi ham mumkin. Bu o'quvchilarni psixologik jihatdan rivojlantirish uchun samarali yondashuv bo'lishi mumkin.

Psixologiya fanining tarmoqlarga ajratilishi

Psixologiya fani, o'quvchilarning psixologik ehtiyojlarini inobatga olib, turli tarmoqlarga ajratilishi mumkin. Misol uchun:

- **Umumiy psixologiya:** Psixologiyaning asosiy nazariy va amaliy jihatlarini o'rganadi, insonning psixologik jarayonlarini tushunishga yordam beradi.
- **O'smirlik davri psixologiyasi:** O'smirlik davrining o'ziga xos psixologik xususiyatlarini, o'smirlarning emotsional va ijtimoiy rivojlanishini tushunishga imkon yaratadi.
- **Shaxslararo munosabatlar psixologiyasi:** Insonlarning o'zaro munosabatlari, muloqot va konfliktlarni hal qilish usullarini o'rgatadi.
- **Oila psixologiyasi:** Oila ichidagi munosabatlarni, oilaviy muammolarni hal qilishda psixologik yondashuvlarni ko'rsatadi.
- **Psixogigiyena:** Psixologik gigiena va o'zini parvarishlash usullarini o'rgatadi, o'smirlarning psixologik sog'lig'ini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi.

Psixologiya fanining maktabda o'tilishi, o'smirlarga nafaqat psixologik bilimlar berib, balki ularning psixologik muammolarini hal qilishda yordam beradi. Bu o'smirlarning konstruktiv yo'lni tanlashiga, o'zlarini yaxshiroq anglashlariga va ijtimoiy hayotga moslashishga yordam beradi. Psixologiyaning maktab ta'limiga joriy etilishi, o'smirlarning psixologik muammolarini hal qilishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa: Tavsiya etilgan choralar, o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatlarini, ijtimoiy va huquqiy mas'uliyatini oshirishga yordam beradi. Maktab jamoasi va ota-onalarning birgalikdagi harakati, bolalarning ijtimoiy va emotsional rivojlanishini qo'llab-quvvatlab, salbiy xulq-atvorlarni kamaytirishga olib keladi. Bu esa kelajakda yoshlarning ijtimoiy mas'uliyatli va huquqiy ongli insonlar sifatida jamiyatga xizmat qilishiga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Asabvaruhiyat". "Zaminnashr" nashriyoti, 2012.
2. "Tibbiyot psixologiyasi". Toshkent, 2013.

3. B.N. Sirliyev, N. Ismoilova, I.M. Xakimova. "**Stress va agressiya**". Toshkent, 2014.
4. Arxiv.uz
5. Uzedu.uz